

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

UJVÁRY GÁBOR

„Egy európai formátumú államférfi”

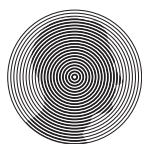
Klebelsberg Kuno

(1875–1932)

Ujváry Gábor

„Egy európai formátumú államférfi”

Klebelsberg Kuno
(1875–1932)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Bánkuti Gábor
Fedeles Tamás
Gőzsy Zoltán
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

Ujváry Gábor

„Egy európai formátumú államférfi”

Klebelsberg Kuno

(1875–1932)

Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat

Pécs – Budapest, 2014

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában 2014-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978 6156 027 05 4

A kötetet szerkesztette:

Vonyó József

A borító Klebelsberg Kunonak az 1920-as évek közepén,
ismeretlen személy által készített fotója felhasználásával készült
A kép forrása: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani
Levéltár – Fotótár – Ph.127/25.

© Ujváry Gábor
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Bevezetés	7
Család és ifjúkor	11
Hivatali karrier	23
A miniszterelnökségen	23
A kultuszminisztérium államtitkára	31
A forradalmak alatt	53
A forradalmak után	61
A belügyminiszter	78
A kultuszminiszter	95
A kultúra helyzete Magyarországon 1920-ban	97
Klebsberg tudománypolitikája	103
Gyűjteménygyűjtem	104
Felsőoktatás	106
Kulturális diplomácia	115
Klebsberg és a Magyar Tudományos Akadémia	125
Klebsberg munkatársai	129
A közoktatás fejlesztése	136
A népiskola-építési program	138
A középfokú oktatás	146
A levante képzés és az iskolán kívüli népművelés	153
Kultúrfölény, neonacionalizmus	160
Szimbolikus és művészetpolitika	171
Világviszonyban	180
Klebsberg utóélete	192
Jegyzetek	198
Képjegyzék	207
Felhasznált források és irodalom	209
Névmutató	221

Bevezetés

A Horthy Miklós nevével fémjelzett korszak az utóbbi három évtizedben a magyar történelemtudomány egyik legnépszerűbb, legtöbbet kutatott, könyvtárnyi szakirodalommal rendelkező területévé vált. Többször változó és sokszínű megítélésén túl részben annak köszönhetően, hogy a művelt nagyközönség érdeklődése töretlen a két világháború közötti Magyarország sorsa iránt. Ennek egyik, talán legkézenfekvőbb oka, hogy valamilyen szinten mindnyájunk családi emlékezetében megőrződött a magyar történelemnek ez a mindössze negyedszázados, ám fordulatokban így is roppant gazdag szakasza. A legidősebbek még saját tapasztalataik révén, a fiatalabbak pedig – ha egyáltalán izgatja őket felmenőik múltja – űk- vagy dédapáik példáján, neveltetésük és szocializációjuk alapján más-más súlypontokkal idézik fel az akkor történeteket. Ugyanakkor már a kellő távlat is adott (kellene hogy legyen) az 1919 és 1944 közötti esztendőök fejleményeinek szakmai viták nyomán kialakított, tárgyilagos feldolgozáshoz.

Sajnos többnyire mégsem ennek vagyunk tanúi. Sokkal inkább azt látjuk, hogy ki-ki a saját ízlése és politikai szimpátiái nyomán, előfeltevésekkel, sőt gyakran előítéletekkel közelít ehhez az időszakhoz, amelyet 1945 – és különösen 1947 – után „a múltat végképp eltörölni”-szemléletben mindenben elvetettek, majd az 1980-as évek elejétől már sokkal árnyaltabban kezdtek tárgyalni. Furcsa módon a rendszerváltás sem hozott ebben valódi változást. Míg azok, akik követendőnek tartották – s meglehetősen történelmietlenül gondolkozva jóformán visszasírták – a Horthy-korszakot, egyre bátrabban, többnyire nem szakmai, hanem sokkal inkább érzelmi alapon szóltak róla, addig számosan az 1950-es és 1960-as évek egyoldalú és durván igazságtalan látásmódjához tértek vissza,

kizárólag negatív színekkel festve le az akkori időket. Napjainkra pedig oda jutottunk, hogy a korszak megítélése már nem is elsősorban történeti, hanem politikai viták színterévé vált: vagy mindenben megbélyegzik vagy szinte istenítik.

Vannak azonban a sarkos értékeléseken túlmutató kivételek is. A szakemberek döntő többségén kívül ugyanis a történetileg és politikailag iskolázott értelmiség nagy része is úgy véli, hogy Bethlen István miniszterelnöksége vagy ugyanakkor Klebelsberg Kuno válás- és közoktatásügyi minisztersége a 20. századi magyar történelem kiemelkedő és manapság is vállalható fejezetei közé tartozik. Míg azonban Bethlenről Romsics Ignác tollából egy kiváló, több kiadásban (először 1991-ben) is megjelent biográfia látott napvilágot, nemrégiben pedig egy színvonalas tanulmánykötet is megjelent róla,¹ addig Klebelsbergéről utoljára 1942-ben született egész életét felölelő munka.² S bár azóta is sokan elemezték munkásságát, többnyire csak részletkérdésekre koncentráltak, elsősorban Huszti József munkájának felhasználásával.

Klebelsberg újrafelfedezése az 1970-es években, Glatz Ferenc jóvoltából vette kezdetét. Azóta megszámlálhatatlan, általában azonban csak publicisztikai igényű írás foglalkozott munkásságával. A rá való hivatkozásoknak az 1980-as évek végétől se szeri, se száma; a kormányzó, Bethlen István, Teleki Pál és Gömbös Gyula mellett valószínűleg ő kerül a legtöbbször szóba a magyar sajtóban és közbeszédben a Horthy-korszak magyar politikusai közül. A vele való – sajnos inkább felszínes – foglalkozásnak igazi reneszánszát éljük, s számos intézményt is elneveztek róla. Kultusza nemegyszer gyakori és fölösleges túlzásokba esik.

Éppen emiatt szükséges, hogy e viszonylag rövid, de átfogó kötettel ne csak az életutat igyekezzem összefoglalni, hanem a Klebelsbergre vonatkozó kutatások újabb irányát is kijelöljem, megmutatva: mi az, ami pályafutásáról és annak nagyszerű teljesítményeiről – s néhány megvalósítatlan vagy torzóban maradt tervéről – viszonylag már ismert, feltárt és tudományosan is megalapozott eredményeket hozott. Ám nem feledve, hogy – bár valóban rengetegen írtak már róla – még egy olyan neves és jeles politikus, mint Klebelsberg, tevékenységének jó néhány részletéről alig tudunk valamit. Ezért elsősorban ezekre a homályos területekre,

a vallás- és közoktatásügyi minisztersége előtti – már későbbi önmagát építő – életszakaszra kívánok nagyobb figyelmet fordítani. És bár levéltárosként kezdtem el kutatni Klebelsberg pályáját, s rengeteg fontos adatot találtam róla hazai és külföldi archívumokban és kéziratárakban, e tudományos-ismeretterjesztő munkában csak ott fogok rájuk hivatkozni, ahol ezt feltétlenül szükségesnek ítélem. Az irodalomjegyzék részben már interneten is elérhető tételeiben az érdeklődő olvasó könnyen tovább tájékozódhat, és behatóbban foglalkozhat egy-egy őt igazán érdeklő kérdéssel.

Természetesen lehetetlen kitérni a Klebelsberg politikai működésével kapcsolatos összes jelentős problémára. Ezért e tömör életrajzban nem érintek olyan, egyébként fontos kérdéseket, mint például Klebelsberg és a szociáldemokrácia, Klebelsberg és a fajvédők vagy Klebelsberg és a legitimisták viszonya, illetve a „frankügyben” játszott szerepét sem értékelem. Egy bővebb életrajzban reményeim szerint ezt is meg fogom majd tenni.

Bízom benne, hogy a szándékaim szerint olvasmányos stílusú, ám kellő szakmai háttérrel és alázattal bíró, Klebelsberg számos írásából és azok visszhangjaiból gyakran idéző könyvemmel hozzájárulhatok ahhoz, hogy hősöm alakját a jövőben megérdemelten tiszteljék, hiszen valódi államférfiként igazán rászolgált erre. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy megpróbáljuk őt és munkásságát tárgyilagosan értékelni, és ne félistenként, hanem emberként, politikusként tekintsünk rá. Bármennyire kiváló, mégis esendő emberként olykor ő is vétett hibákat, néha rosszul ismerte fel saját és országa lehetőségeit. Mindez azonban semmit sem von le nagyságából, sőt inkább erősíti azt, hiszen ezáltal tudunk közelebb kerülni hozzá.

*

A kötetben az idézeteket a mai helyesírás szabályai szerint közlöm, a kihagyásokat és saját megjegyzéseimet is szögletes zárójellel [] jelzem. Az országgyűlési beszédekből a közbeszólásokat nem közlöm, a szerzők által dőlt betűvel vagy egyéb módon adott kiemeléseket, valamint a szövegek eredeti tagolását nem érvényesítem.